

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Смолярова М. Л.,

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-6385-181X>

УДК 342.7:364-1(477)(4-6ЄС)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5666.2026.2.11>

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації соціально-економічної системи України та активізації євроінтеграційних процесів особливого значення набуває забезпечення ефективної реалізації соціальних прав людини. Право на соціальний захист виступає одним із важливих елементів соціальної функції держави, оскільки спрямоване на гарантування гідного рівня життя, соціальної безпеки та підтримки осіб у разі настання соціальних ризиків. Водночас сучасний стан розвитку системи соціального забезпечення в Україні свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із недосконалістю правового регулювання, обмеженістю фінансових ресурсів, а також недостатньою ефективністю механізмів реалізації соціальних гарантій.

Особливою актуальності зазначена проблематика набуває в умовах євроінтеграційного курсу України, який передбачає необхідність гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу та врахування положень Європейської соціальної хартії (переглянутої). Це зумовлює потребу у переосмисленні ролі держави у забезпеченні соціальних прав, удосконаленні правових механізмів їх реалізації та підвищенні ефективності функціонування системи соціального захисту. Крім того, сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, внутрішнім переміщенням населення, зростанням рівня соціальної вразливості окремих категорій громадян, істотно ускладнюють реалізацію права на соціальний захист і потребують від держави оперативного реагування та впровадження нових підходів до соціальної політики. Виникає об'єктивна необхідність комплексного наукового дослідження права на соціальний захист як елемента соціальної функції держави в умовах євроінтеграції, а також визначення ос-

новних проблем його реалізації та перспектив подальшого розвитку в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика права на соціальний захист як елемента соціальної функції держави є предметом наукових досліджень як у вітчизняній, так і в зарубіжній правовій науці. Значний внесок у розробку теоретичних засад соціальної функції держави здійснили сучасні українські вчені, зокрема Н. Болотіна, В. Бурак, П. Пилипенко, С. Прилипко, С. Синчук, І. Сирота, Б. Сташків, О. Тищенко, Г. Чанишева, М. Шумило та ін. Водночас незважаючи на значну кількість наукових праць, питання дослідження права на соціальний захист як елемента соціальної функції держави в умовах євроінтеграції України потребує подальшого комплексного аналізу. Зокрема, недостатньо розкритими залишаються питання гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, удосконалення механізмів реалізації соціальних прав та адаптації системи соціального забезпечення до сучасних соціально-економічних викликів.

Метою дослідження є теоретико-правовий аналіз права на соціальний захист як елемента соціальної функції держави в умовах євроінтеграції України, а також обґрунтування напрямів удосконалення механізмів його реалізації з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів та європейських стандартів. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі права на соціальний захист крізь призму його функціональної ролі у реалізації соціальної функції держави в умовах євроінтеграції України.

Виклад основного матеріалу. Соціальна функція держави є однією з ключових характеристик сучасної правової та соціальної держави, що відображає її спрямованість на забезпечення

гідного рівня життя населення, соціальної стабільності та справедливого розподілу суспільних благ. У цьому контексті право на соціальний захист виступає важливим інструментом реалізації соціальної функції держави, оскільки забезпечує підтримку особи у разі настання соціальних ризиків та гарантує мінімальні соціальні стандарти.

Право на соціальний захист належить до фундаментальних соціальних прав людини і закріплене на конституційному рівні у Конституції України, відповідно до якої держава гарантує громадянам соціальне забезпечення у разі втрати працездатності, безробіття, старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. Це право має комплексний характер і реалізується через систему пенсійного забезпечення, державних соціальних допомог, соціальних послуг та інших форм підтримки населення.

Зміст і сутність права на соціальний захист конкретизуються також у міжнародно-правових актах. Зокрема, у документах Міжнародної організації праці під соціальним захистом розуміється система заходів, за допомогою яких суспільство забезпечує своїх членів від економічних і соціальних ризиків, зумовлених припиненням або істотним зниженням доходів унаслідок хвороби, вагітності та пологів, виробничого травматизму, безробіття, інвалідності, старості чи втрати годувальника, а також гарантує надання медичної допомоги та підтримку сімей з дітьми [2].

Міжнародно-правові акти, зокрема Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права[3], а також документи Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та інших міжнародних інституцій, не лише містять визначення поняття соціального захисту, а й закріплюють основоположні принципи його реалізації. До таких принципів належать, зокрема, універсальність, доступність, достатність соціальних гарантій та недискримінаційність. Зазначені принципи формують загальні правові орієнтири для забезпечення соціальних прав людини, визначаючи підходи до організації системи соціального захисту та механізмів її функціонування. Вони також сприяють уніфікації підходів до розуміння соціального захисту в різних правових системах, забезпечуючи узгодженість національного законодавства з міжнародними вимогами. Міжнародні стандарти відіграють важливу роль у формуванні сучасної концепції соціального захисту, визначаючи як його змістовне наповнення, так і на-

прями подальшого розвитку в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

Зазначені міжнародні стандарти формують загальні концептуальні підходи до розуміння соціального захисту як складного багатоаспектного явища, що поєднує нормативний, інституційний та функціональний виміри. У цьому контексті важливим є звернення до наукових підходів, які деталізують зміст і структуру цього поняття на доктринальному рівні.

На думку Б. Анпілогової, соціальний захист доцільно розглядати як багатоаспектне соціально-правове явище, що охоплює, по-перше, систему органів публічної влади, суб'єктів громадянського суспільства та інших уповноважених суб'єктів, які на різних рівнях (національному, регіональному, місцевому, а також на рівні підприємств, установ і організацій) здійснюють діяльність із підтримки осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах; по-друге, діяльність зазначених суб'єктів, спрямовану на реалізацію завдань соціального захисту; по-третє, результат такої діяльності, який полягає у формуванні умов соціальної безпеки та мінімізації соціальних ризиків[4, с. 293]. Водночас слід зауважити, що запропонований підхід, хоча й є достатньо комплексним, значною мірою ототожнює соціальний захист із системою суб'єктів та їхньою діяльністю, що певною мірою звужує його зміст як правової категорії. Адже соціальний захист доцільно розглядати насамперед як гарантовану державою систему правових механізмів реалізації соціальних прав людини, а вже потім – як сукупність інституцій та результатів їх діяльності.

В. Лаврухін зазначає, що «виходячи з власних наукових досліджень, правники можуть розглядати соціальний захист як сукупність прав людини і юридичних гарантій щодо реалізації цих прав, економісти – як складову суспільного сектору або соціальної політики держави щодо населення, соціологи – як необхідний соціальний інститут, соціальні працівники – як елемент своєї практичної діяльності щодо різних категорій населення, і часто ці підходи перетинаються або навіть трансформуються між різними науковими галузями» [5]. Зазначена позиція свідчить про міждисциплінарний характер соціального захисту, що зумовлює різноманітність підходів до його розуміння та тлумачення.

Зокрема, в межах економічного підходу соціальний захист розглядається як складова соціально-економічної політики держави, спрямована на перерозподіл національного доходу,

забезпечення фінансової підтримки населення та зменшення соціальної нерівності. У цьому контексті акцент робиться на інструментах фінансування, соціальних виплатах, страхових механізмах та ефективності використання ресурсів.

Натомість правовий підхід визначає соціальний захист як систему гарантованих державою прав і юридичних механізмів їх реалізації, закріплених у національному законодавстві та міжнародно-правових актах. У цьому випадку ключове значення має нормативне закріплення соціальних прав, обов'язковість їх виконання державою, а також наявність ефективних правових засобів захисту у разі їх порушення. Саме правовий підхід підкреслює імперативний характер соціальних гарантій та їх зв'язок із принципом соціальної держави. Тобто, економічний підхід акцентує увагу на ресурсному та організаційному забезпеченні соціального захисту, тоді як правовий – на його нормативній природі, гарантійності та механізмах правового захисту. Їх поєднання дозволяє сформувати цілісне уявлення про соціальний захист як складне соціально-правове явище.

Зазначені підходи до розуміння соціального захисту як економічної та правової категорії набувають особливого значення в умовах євроінтеграційного курсу України. У межах правової системи Європейського Союзу соціальний захист розглядається як один із ключових елементів соціальної моделі держави загального добробуту, що базується на принципах соціальної справедливості, солідарності, рівності та недискримінації.

Європейські стандарти соціального захисту передбачають комплексний підхід до забезпечення соціальних прав людини, який охоплює не лише систему соціального страхування та допомоги, а й гарантування доступу до якісних соціальних послуг, охорони здоров'я, освіти та інших базових соціальних благ. Важливе значення у цьому контексті має положення Європейської соціальної хартії (переглянутої), яка закріплює мінімальні соціальні стандарти та зобов'язує держави-учасниці забезпечувати ефективну реалізацію соціальних прав[6].

Отже, європейський підхід акцентує увагу не лише на фінансовій складовій соціального захисту, а й на гарантуванні його доступності, якості та ефективності, що є орієнтиром для подальшого реформування національної системи соціального забезпечення України в умовах інтеграції до європейського правового простору.

Сутність права на соціальний захист полягає у створенні державою правових, організаційних та економічних умов, що забезпечують соціальну безпеку людини та можливість задоволення її базових життєвих потреб. У цьому аспекті важливого значення набуває ефективність механізмів реалізації соціальних прав, які повинні забезпечувати доступність, достатність і своєчасність соціальної підтримки.

В умовах євроінтеграції України особливого значення набуває адаптація національної системи соціального забезпечення до європейських стандартів. Важливу роль відіграє правова система Європейського Союзу, у межах якої сформовано принципи соціальної справедливості, рівності можливостей, недискримінації та ефективного функціонування систем соціального забезпечення. Європейські стандарти передбачають дотримання таких принципів, як універсальність соціального захисту, доступність соціальних послуг, достатність соціальних виплат та їх спрямованість на забезпечення гідного рівня життя. Упровадження цих принципів у національне законодавство є важливим етапом гармонізації правової системи України з європейським правовим простором.

Водночас реалізація права на соціальний захист в Україні супроводжується низкою проблем. Зокрема, обмежені фінансові ресурси держави, демографічні зміни, зокрема старіння населення, а також недосконалість правових механізмів реалізації соціальних прав ускладнюють забезпечення належного рівня соціального захисту. Особливої уваги потребують питання забезпечення соціальних гарантій для внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та інших соціально вразливих категорій населення.

Суттєвий вплив на систему соціального забезпечення мають сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, що призвели до зростання кількості осіб, які потребують соціальної підтримки, та підвищення навантаження на державні соціальні інститути. У цих умовах виникає необхідність удосконалення механізмів соціального забезпечення та підвищення їх ефективності.

Висновок. Важливим напрямом розвитку системи соціального захисту є її подальша гармонізація з європейськими стандартами, що передбачає вдосконалення національного законодавства, підвищення ефективності правового регулювання соціальних відносин, розвиток інституційної спроможності органів соціаль-

ного захисту, а також впровадження сучасних цифрових технологій у сферу надання соціальних послуг. Не менш значущими є забезпечення адресності соціальної допомоги, підвищення її ефективності та справедливий розподіл соціальних ресурсів.

Крім того, актуальним залишається формування дієвих механізмів реалізації соціальних прав, здатних забезпечити реальний, а не декларативний характер соціальних гарантій, що відповідає принципам соціальної держави та європейської моделі соціального захисту.

Отже, право на соціальний захист як елемент соціально-правової функції держави відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної стабільності, соціальної безпеки та гідного рівня життя населення. Його ефективна реалізація в умовах євроінтеграції України потребує комплексного підходу, спрямованого на системне вдосконалення правового регулювання, адаптацію до європейських соціальних стандартів та підвищення результативності механізмів соціального захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Introduction on the Social Security. International Labor Office. Geneva, 1984. URL: <https://www.ilo.org/> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Пакт ООН від 16 грудня 1966 р. (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/card4#History (дата звернення: 12.11.2026).
4. Анпілогова Б.Ю. Соціальний захист як особливий соціально-правовий феномен. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Випуск 79: частина 1. С. 291–297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.49>.
5. Лаврухін В. В. Соціальний захист населення : понятійно-категорійний аналіз. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/9.pdf> (дата звернення 17.04.2026).
6. Європейська соціальна хартія переглянута: Міжнародний документ 03 травня 1996 року / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. Ст. 2096.

Смолярова М. Л. ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР

У статті досліджено право на соціальний захист як елемент соціальної функції держави в умовах євроінтеграційних процесів України. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення ефективної реалізації соціальних прав людини, удосконалення механізмів соціального забезпечення та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами соціального захисту. Визначено, що право на соціальний захист є фундаментальним соціальним правом людини, яке має комплексний характер і реалізується через систему пенсійного забезпечення, державних соціальних допомог, соціальних послуг та інших форм підтримки населення.

У роботі проаналізовано міжнародно-правові акти у сфері соціального захисту, зокрема документи Міжнародної організації праці, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, а також Європейську соціальну хартію (переглянуту), які закріплюють основоположні принципи соціального захисту, такі як універсальність, доступність, достатність та недискримінаційність. Досліджено наукові підходи до розуміння соціального захисту як багатовимірного явища, що охоплює економічні, правові та соціальні аспекти. Наголошено на визначальній ролі правового підходу, який розглядає соціальний захист як систему гарантованих державою юридичних механізмів реалізації соціальних прав.

Окрему увагу приділено європейським стандартам соціального захисту та їхньому впливу на формування соціальної політики України. Встановлено, що європейська модель соціального захисту базується на принципах соціальної справедливості, солідарності та рівності можливостей. Проаналізовано основні проблеми функціонування системи соціального забезпечення в Україні, зокрема фінансові обмеження, демографічні виклики та наслідки воєнного стану.

Обґрунтовано перспективні напрями розвитку системи соціального захисту, серед яких гармонізація законодавства з правом Європейського Союзу, підвищення ефективності соціальних програм, розвиток цифрових сервісів та посилення адресності соціальної допомоги. Зроблено висновок, що право на соціальний захист є ключовим інструментом реалізації соціальної функції держави та важливою передумовою забезпечення соціальної стабільності й гідного рівня життя населення в умовах євроінтеграції України.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна функція держави, євроінтеграція, соціальні права, соціальне забезпечення, європейські стандарти, соціальна політика.

Smoliarova M. L. THE RIGHT TO SOCIAL PROTECTION AS AN ELEMENT OF THE SOCIAL FUNCTION OF THE STATE: THE EUROPEAN INTEGRATION DIMENSION

The article examines the right to social protection as an element of the state's social function in the context of Ukraine's European integration processes. The relevance of the research is determined by the need to ensure the effective realization of social rights, improve social security mechanisms, and harmonize national legislation with European Union standards in the field of social protection. It is substantiated that the right to social protection is a fundamental human social right of a complex nature, implemented through a system of pensions, state social assistance, social services, and other forms of public support aimed at ensuring an adequate standard of living.

The study analyzes key international legal instruments regulating social protection, including documents of the International Labour Organization, the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights, and the European Social Charter (revised). These instruments establish core principles of social protection such as universality, accessibility, adequacy of benefits, equality, and non-discrimination. It is emphasized that these principles form the basis of modern social policy and serve as benchmarks for the development of national legal systems in the context of globalization and European integration.

Particular attention is paid to doctrinal approaches to understanding social protection as a multidimensional socio-legal phenomenon. It is argued that social protection can be interpreted in economic, sociological, and legal dimensions. The economic approach focuses on the redistribution of national income and financial mechanisms of social support, while the legal approach defines social protection as a system of state-guaranteed rights and legal mechanisms ensuring their implementation and protection. The legal dimension is considered decisive, as it determines the normative consolidation, binding nature, and enforceability of social rights.

The article also highlights the importance of the European social model, which is based on the principles of social justice, solidarity, equality of opportunities, and protection of human dignity. It is noted that the European Union's approach to social protection extends beyond financial assistance and includes access to quality social services, healthcare, education, and other essential social benefits. The role of the European Social Charter (revised) in setting minimum social standards for member states and guiding the development of national social policies is emphasized.

The research identifies key challenges in the functioning of the social protection system in Ukraine, including limited financial resources, demographic changes such as population ageing, structural weaknesses in the system of social security, and the consequences of the ongoing military conflict. The war has significantly increased the number of individuals in need of social support, including internally displaced persons, veterans, and other vulnerable groups, thereby placing additional pressure on the state's social infrastructure.

The study outlines prospective directions for improving the national social protection system in the context of European integration. These include the harmonization of Ukrainian legislation with EU law, strengthening the institutional capacity of social protection bodies, enhancing the efficiency and targeting of social assistance, and introducing digital technologies in the provision of social services. It is concluded that the modernization of the social protection system is a necessary condition for ensuring social stability, equality, and the realization of fundamental social rights.

Overall, the right to social protection is defined as a key instrument for implementing the social function of the state and an essential prerequisite for ensuring human dignity and a decent standard of living in the context of Ukraine's European integration.

Key words: social protection, social function of the state, European integration, social rights, social security, European standards, social policy.

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)